Downloaded from UvA-DARE, the institutional repository of the University of Amsterdam (UvA)
http://dare.uva.nl/document/61186

File ID	61186
Filename	SAMENVATTING

SOURCE (OR PART OF THE FOLLOWING SOURCE):

Type	Dissertation
Title	Where did all the money go?
Author	H.B. Junz
Faculty	Faculty of Economics and Business
Year	2001

FULL BIBLIOGRAPHIC DETAILS:
http://dare.uva.nl/record/97996

Copyright

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other then for strictly personal, individual use.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (http://dare.uva.nl)

SAMENVATTING

De doelstelling van het onderzoek in dit proefschrift is om tot een redelijke schatting te komen van het vermogen aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog in handen van de Joodse bevolking in landen die onder Nazi-heerschappij vielen. Met uitzondering van Duitsland, waar het peiljaar 1933 is, betreft de schatting in de meeste gevallen enig tijdstip in het jaar 1938/39. Het doel is om, in samenhang met de zoektocht naar verborgen bankrekeningen in Zwitserland, de vaststelling van de mogelijke omvang van Joodse bezittingen die naar veiliger oorden werden gesluisd, in een verantwoord economisch perspectief te plaatsen.

Aangezien de vraag omtrent de omvang van plunderingen door Nazi's en wat hiervan is teruggevonden of verlorengegaan al ruim vijftig jaar openstaat, zou men verwachten dat enkele weken onderzoek een enigszins gegrond antwoord op deze vraag zou opleveren. Toch werden geen kant-en-klare antwoord aangetroffen in de literatuur en bleek een uitgebreid nieuw onderzoek met behulp van archiefstukken en economische verslagen nodig.

Dit onderzoek maakte het opstellen van een methodologie voor beantwoording van de onderliggende vraag noodzakelijk. Bovenal was het echter een avontuur in de wereld van de toegepaste economie. Als zodanig probeert het niet nieuwe theoretische inzichten te vinden, maar wel het gebruik van de analytische instrumenten van de toegepaste economie voor het invullen van hiaten in sociaal-economische kennis te demonstreren. Het spannende aan dit onderzoek is het feit dat een instrumentarium dat normaal voor het opstellen van economische toekomstverwachtingen gebruikt wordt, even nuttig bleek voor een reconstructie van feiten in het verleden. We hopen daarom dat met deze studie twee dingen bereikt zijn. Ten eerste een bijdrage aan de kennis betreffende de omvang van de vermogens die onder het teken van de Holocaust kwamen te staan. Ten tweede een nieuw voorbeeld voor het onderwijs door aan te tonen hoe spannend de toegepaste economie in de praktijk kan zijn.

Onze vraagstelling gaat verder dan de kwestie welke slapende bankrekeningen van Nazi-slachtoffers er nu nog in Zwitserland liggen. Het betrekt er namelijk ook de vraag bij hoe het heeft kunnen gebeuren dat we meer dan een generatie verder zijn voordat de beroving van de Nazi slachtoffers als zodanig in kaart is gebracht. Het verhaal over de Zwitserse bankrekeningen, de omvang van het door Nazi's geplunderd goud uit bezette landen en het aantal vruchteloze pogingen om tot een berekening van de gemoeide bedragen te komen, hebben geleid tot een groot aantal wetenschappelijke onderzoekingen en ander speurwerk zonder dat het in de praktijk tot actie heeft geleid. Halverwege de jaren negentig van de twintigste eeuw kwam hierin verandering. De interessante vraag is wat de aanleiding is geweest om na een

halve eeuw van passiviteit over te gaan tot een wereldwijde zoektocht naar de feiten betreffende de roof van bezittingen gedurende de Holocaust.

Centraal bij het antwoord op deze vraag staat het samenspel van de volgende vijf basisfactoren:

1. een hernieuwde interesse in het opeisen van geroofde bezittingen, gevoed door de implosie van communistische regimes, waardoor ook de Nazi-slachtoffers en hun erfgenamen die voorheen achter het IJzeren Gordijn woonden in beeld kwamen;
2. het vrijgeven van informatie en documenten na de val van de Berlijnse Muur en de vijftigste verjaardag van het einde van de oorlog;
3. het besef van de dringende noodzaak om de onafgedane kwesties van de oorlog na vijftig jaar op te lossen, mede omdat dit de laatste kans is om informatie uit de eerste hand te verkrijgen met het oogmerk alsnog persoonlijk onrecht goed te maken;
4. de grotere neiging tot actie met de komst van nieuwe generaties en de algehele tendentie in de huidige tijd op te komen voor individuele mensenrechten; en
5. de verdergaande globalisering waardoor deze kwestie van een binnenlandse Europese tot een internationale aangelegenheid is geworden, niet tenminste door de invloed van de Amerikaanse financiele regelgevers en rechtbanken.

Van het grootste belang is echter de klimaatsverandering, waardoor de nadruk op het streven naar collectieve rechtvaardigheid plaats maakte voor aandacht voor de individualiteit van Nazi-slachtoffers en voor de persoonlijk rechtvaardigheid.

Tijdens ons onderzoek werd al snel duidelijk dat het onmogelijk was om een korte top-down methode toe te passen, met als doel om bevolkings- en sectorspecifieke informatie te halen uit macro-economische gegevens (zoals nationaal inkomen, nationaal vermogen, money supply, kapitaalstromen enz.). Er bestaan momenteel nog steeds grote gaten in de beschikbare informatie over het nationaal vermogen, zowel geografisch als over de tijd. Bovendien hebben gegevens over nationaal en persoonlijk inkomen, voor zover zij wel beschikbaar zijn, veelal niet betrekking op een specifieke bevolkingsgroep. Voorts is de verhouding tussen nationaal inkomen en vermogen nog steeds niet duidelijk, zeker in historisch perspectief.

Vanwege bovenstaande redenen is gekozen voor een totaal andere benadering, die is gebaseerd op het zoeken naar directe gegevens betreffende vermogen ofwel een schatting daarvan. De desbetreffende gegevens werden grotendeels in belastingstatistieken gevonden, en dan met name in die van vermogensbelasting en successierechten. Uiteraard zijn deze gegevens slechts bruikbaar zolang in redelijke

mate aan de belastingplicht werd voldaan en/of zolang er, waar nodig, schattingen van belastingontduiking en ontwijking gemaakt konden worden. Een probleem hierbij in het kader van ons onderzoek is dat de inkomens- en belastingstatistieken in de meeste landen niet aan de hand van geloofsovertuiging werden opgesteld. Hierdoor was het noodzakelijk om schattingen met betrekking tot de Joodse bevolking te baseren op de sociaal-economische structuur daarvan en als zodanig vervolgens in te passen in de gegevens over de algemene bevolking. Omdat de gepubliceerde historische statistieken onvoldoende gedetailleerd zijn en intussen veel gegevens vernietigd zijn, bestond de bottom-up benadering, naast het voortborduren op voorgaande studies, uit het doorzoeken van archiefstukken. Hierbij zijn zowel de papieren achtergelaten door plunderende Nazi's als de documenten over de naoorlogse schadeloosstelling van hun slachtoffers aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen. Aan de hand van schattingen van de omvang van geplunderde bezittingen en datgene wat aan de Nazi's is ontsnapt, kan gekeken worden hoe aannemelijk onze vermogensschattingen zijn. Hierbij is voortgebouwd op beschikbaar bronnenmateriaal en is tijd en moeite gestoken in het toetsen van zijn betrouwbaarheid. Waar mogelijk zijn deze elementen gezamenlijk gebruikt om de kwantitatieve conclusies zo goed mogelijk te onderbouwen.

Het is uiteraard niet mogelijk om tot een enkel vaststaand cijfer te komen. Door steeds te kiezen voor die benadering die het beste aansluit bij het per land beschikbare type gegevens werden echter wel verschillende stukjes uit de puzzel gevonden en samengebracht. Al deze stukjes bij elkaar leverden naar ons oordeel uiteindelijk een redelijk volledig beeld op.

De bedoelde puzzelstukjes kunnen worden verdeeld in drie aan elkaar gerelateerde schattingen op onderdelen:

- wat was de initiële vermogenspositie,
- hoeveel werd er geplunderd, en
- hoeveel bleef er over, inclusief datgene wat naar het naar het buitenland werd overgebracht.

Uiteindelijk is gebleken dat, zodra er een van de drie puzzelstukjes gevonden werd, elk extra stukje hielp bij het ondersteunen van de aannemelijkheid van de ramingen voor de overige onderdelen.

Bij het definiëren van de doelgroep hebben we de volgende vraag gesteld: "Wie zouden de middelen en de connecties gehad hebben om op het moment dat de alarmklokken luidden, aanzienlijke hoeveelheden geld naar het buitenland te kunnen sluizen?" Over het algemeen is hierbij het gedeelte van de Joodse bevolking met de laagste inkomens buiten beschouwing gelaten, al zijn er wel uitzonderingen op deze regel overwogen en toegelaten. Zo is bijvoorbeeld bekend dat in Polen, waar

de Joodse gemeenschappen erg hecht waren, middelen bij elkaar werden gelegd om als één geheel naar het buitenland overgemaakt te worden. Aan de andere kant kan men verwachten dat mensen met genoeg vermogen om te kunnen rentenieren niettemin een relatief laag inkomensniveau hebben opgeven, terwijl zij wel degelijk een aanzienlijk vermogen ter beschikking hadden. Waar de beschikbare gegevens het toestonden, zijn ook de bijzonder rijken niet in dit onderzoek opgenomen. Was dit wel gebeurd, dan hadden zij de schattingen opwaarts beïnvloed, terwijl om verschillende redenen de voorkeur uitging naar een aanvaardbaar en dus niet te hoog eindresultaat. Dientengevolge zijn onze schattingen vooral gebaseerd op de bezittingen in handen van de bovenste laag van de lagere inkomensklasse en de gehele middenklasse. Dit betekent dat het spaargeld bij elkaar gesprokkeld door mensen die aan de rand van het bestaansminimum of net daarboven leefden en de grote vermogens buiten beschouwing zijn gelaten. Vanwege de gekozen doelgroep moeten de resultaten als eerder aan de lage kant dan aan de hoge kant gezien worden.

Hoewel het definiëren van de doelgroep al problemen gaf, bleek het vaststellen van de middelen beschikbaar voor overheveling naar veiliger oorden nog moeilijker. De hoeveelheid kapitaal die mogelijkerwijs in het buitenland veiliggesteld kon worden, hing namelijk niet alleen af van de hoogte van het totale vermogen, maar ook van de structuur daarvan. Zo is het bijvoorbeeld over het algemeen praktisch niet mogelijk om vermogen vastgelegd in vaste activa of andere zakelijke goederen naar het buitenland te sluizen. Hetzelfde geldt voor financiële activa met een lage of slechts lokaal bepaalde mate van liquiditeit, waarbij men kan denken aan hypothecaire vorderingen. Daarom moesten er schattingen gemaakt worden, of minstens een beeld gevormd worden, van het relatieve belang van de liquide activa in het totale vermogen.

We hebben ervoor gekozen om de schattingen van de vermogensstroom naar het buitenland te baseren op liquide activa waarin in voldoende mate handel werd gedreven. Feitelijk komt dit neer op financiële activa en activa in de vorm van edelmetaal en edelstenen. In principe behoort ook kunst tot de categorie verscheepbaar vermogen. Het is echter onmogelijk om zelfs maar bij benadering de waarde van dit deel van het totale Joodse vermogen vast te stellen, laat staan de waarde van het naar het buitenland verscheepte deel. Verder zijn we ervan uitgegaan dat bij vermogensportefeuilles waarvan een relatief groot deel is vastgelegd in vreemde valuta sprake is van zodanig complexe beleggingen dat men veilig aan kan nemen dat er voldoende kennis en gelegenheid was om deze bezittingen naar het buitenland door te sluizen. We hebben daarom het totaal van de bezittingen in vreemde valuta en het geschatte niveau van belastingontduiking dan wel -ontwijking als een indicatie genomen voor het vermogen dat zich mogelijkerwijs reeds in het buitenland bevond of klaar stond om daarheen gebracht te worden. Uiteraard is ook deze presumptie

discutabel. Het is logisch dat mensen die daartoe de mogelijkheid hebben, tijdens een crisis hun schulden zullen verhogen, vlottende activa (zoals verzekeringspolissen) zullen verzilveren en hun vorderingen op zullen eisen. Aangezien er echter geen basis is om tot een aannemelijke schatting van de omvang van deze activa te komen, heeft de voorzichtigheid ons tot het gebruik van een meer beperkte definitie gedwongen.

Bij het uitvoeren van dit onderzoek hebben we zes landen beschouwd, waarvan de gezamenlijke Joodse bevolking (in totaal 5 miljoen mensen) ruim driekwart van de Europese Joden buiten de Sovjet Unie omvatten. Bovendien zijn dit de landen waarvan de Joodse bevolking als representatief voor alle landen kan worden gezien. De zes landen zijn Oostenrijk, Nederland, Duitsland, Hongarije, Frankrijk en Polen (hier opgesomd in volgorde van de relatieve rijkdom aan bronnenmateriaal en de specifieke nadruk van de benadering). De tweede reden voor de gemaakte keus is veel treuriger: uit deze zes landen kwam ongeveer driekwart van de omgekomen Joden. Zij bestrijken dus een hoog percentage van degenen die hoogstwaarschijnlijk activa zonder erfgenaam achtergelaten hebben.

De zes steekproeflanden zijn zo divers, dat zij een goede basis leveren voor conclusies die ook representatief zijn voor landen die niet in dit onderzoek zijn opgenomen. Van de landen die weggelaten zijn, hadden alleen het toenmalige Tsjecho-Slowakije en Roemenië een grote Joodse bevolkingsgroep: vijftien procent van de Europese Joden woonden in deze twee landen. De Joodse bevolking in Europa was echter niet statisch. Naast de stroom Joden die na 1933 uit Duitsland, en later ook uit Oostenrijk, wegtrok, waren er ook de migranten uit Oost-Europa die eerder om economische dan politieke redenen hun land hadden verlaten. De vroegste stromen emigranten kozen in eerste instantie voor bestemmingen binnen Europa, waar zij later in groten getale door de Duitse bezetter werden ingehaald. Velen van hen hadden ten minste een deel van hun vermogen met zich mee genomen of verder doorgestuurd. Vanuit het oogpunt van deze studie is het probleem dat in de vermogensschatting vastgesteld moet worden in welk land de rondtrekkende Jood *(wandering Jew)* statistisch opgenomen moet worden. We hebben getracht om de vluchtelingenstroom die net voor de oorlog op gang kwam buiten de schatting voor elk land te houden. Verder hebben we, waar de beschikbare gegevens dat mogelijk maakten, per land schattingen gemaakt van de initiële bevolking en van de groep die zich later als immigrant in dat land vestigde. Hoewel deze poging niet altijd even succesvol was, zijn we er toch van overtuigd dat de mogelijke dubbeltelling de resultaten niet in aanzienlijke mate vertekend heeft.

Vanwege de afwezigheid van directe gegevens betreffende de omvang en structuur van het vermogen van de Joodse bevolkingsgroepen, hebben we een omweg moeten bewandelen om tot een totaalbeeld te komen. Terwijl we in het geval van

kwantitatief materiaal veelal rechtstreeks op statistische bronnen zijn afgegaan, is er ook uitgebreid gekeken naar zowel bestaande studies als persoonlijke herinneringen van nog in leven zijnde experts. Via deze bronnen is vooral materiaal over de toenmalige sociale, politieke en economische situatie verkregen.

Met name Oostenrijk is rijk aan gegevens over zowel de omvang als de structuur van Joodse vermogens. Deze zijn destijds opgesteld door de plaatselijke roofinstanties. Documentatie betreffende de officiële telling van Joodse bezittingen in 1938 (de census van 1938) is volledig bewaard gebleven en in te zien bij het Oostenrijkse staatsarchief. Hetzelfde geldt voor een grote hoeveelheid correspondentie verstuurd door Nazi-functionarissen, verantwoordelijk voor het onteigeningsproces. Belastingsgegevens voor Oostenrijk daarentegen zijn, met uitzondering van die over inkomstenbelasting, schaars en onbetrouwbaar.

Nederland leverde het prototype voor onze analyse op basis van gegevens over successierechten en de integratie hiervan met de schattingen betreffende de omvang en samenstelling van geroofde bezittingen. In Nederland zijn gedetailleerde gegevens beschikbaar met betrekking tot zowel de geografische spreiding van de Joodse bevolking over platteland en steden als over hun belastbaar inkomen per tariefgroep. Verder konden we beschikken over documentatie over individuele successierechten, die voldoende informatie bevatte om conclusies over de omvang en opbouw van de Joodse vermogens in Nederland te trekken. Bovendien is Nederland de oorlog uitgekomen met een buitengewoon gedetailleerde registratie van de vergaande beroving van de Nederlandse Joden. Hierdoor was het mogelijk een vergelijking te maken tussen onze schattingen aan de hand van belasting- en andere gegevens en de officiële registratie van geroofde bezittingen.

Voor Duitsland hebben we gebruik gemaakt van een combinatie van algemene gegevens uit de census van 1938 (het materiaal in Duitsland is bij verre niet zo gedetailleerd als dat in Oostenrijk; alhoewel er wel wat van bewaard is gebleven, is hier zeer moeilijk aan te komen), verslagen van onteigening (bijvoorbeeld van opbrengsten uit emigratiebelasting), algemene gegevens over nationale vermogens- en inkomstenbelasting en een groot aantal bestaande studies.

Voor Hongarije bestaan officiele statistieken voor bevolkingsgroepen onderverdeeld volgens geloofsbelijdenis. Deze hebben vooral betrekking op Boedapest, waar ruim tweevijfde van de Joodse bevolking van Hongarije woonde. Hierbij vormen gegevens over inkomsten- en vermogensbelasting voor zowel belijdende Joden (de term "belijdende Joden" verwijst naar diegenen die als leden van de Joodse gemeente geregistreerd staan) als niet-Joden de basis voor onze schattingen.

Voor Frankrijk zijn de directe bronnen schaars. De pogingen van de Nazi's om de omvang en verblijfplaats van Joodse vermogens vast te stellen, waren minder succesvol dan elders. Dit werd deels veroorzaakt door de grootte van het land en

deels door de spreiding over bezette en onbezette zones. Dientengevolge was het opvolgen van bevelen van de Nazi's meer een locale aangelegenheid dan in andere landen. We hebben de beperkte gegevens voor Frankrijk over roof voornamelijk gebruikt om onze resultaten van indirecte schattingen, gebaseerd op landelijke gegevens over successierechten, nader te toetsen.

Voor Polen hebben we gekeken naar zowel secundaire bronnen, die kwesties zoals de economische structuur van de Joodse bevolking en hun aandeel in de landelijke inkomens en belasting belichten, als naar documenten uit verschillende archieven over de vernietiging en onteigening van de Poolse Joden. Bij dit laatste draait het voornamelijk om de nationale archieven van Amerika en Frankrijk, alsook om de archieven van Yad Vashem en een aantal Joodse instellingen. Alhoewel deze hier specifiek genoemd worden, hebben we er natuurlijk ook informatie over de andere in dit proefschrift beschouwde landen uitgehaald. Vanwege de schaarste van de voor ons toegankelijke directe bronmaterialen was deze bron in het geval van Polen van relatief groter belang dan in de andere door ons onderzochte landen.

Hoewel er bij al onze schattingen ruimte is voor verbetering, geldt dit vooral voor Frankrijk en Polen. In beide landen is de relatieve schaarste aan documentatie veroorzaakt door de moeilijke toegankelijkheid. Zo was in Frankrijk tijdens ons onderzoek een groot deel van het archiefmateriaal aanvankelijk niet voor ons beschikbaar, in verband met het lopende onderzoek van de Matteoli-Commissie. De tussentijdse en definitieve rapporten die inmiddels door deze Commissie zijn vrijgegeven, hebben echter niet tot een herziening van onze resultaten genoodzaakt. Ook in Polen bleek het verkrijgen van toegang tot het archiefmateriaal erg problematisch. Poolse experts suggereerden echter dat het niet erg waarschijnlijk is dat een uitgebreider onderzoek tot andere inzichten zou hebben geleid. Niettemin hopen we dat een openstelling van de desbetreffende archieven in de toekomst onze conclusies zal versterken. Tenslotte zou het in de toekomst mogelijk kunnen worden om een aantal van de overgebleven hiaten alsnog in te vullen en de resultaten opnieuw te toetsen, wanneer nieuw materiaal uit zowel archieven die voorheen achter het IJzeren Gordijn lagen als privé-collecties naar boven komt.

Het totaalbeeld dat uit onze historische reconstructie naar voren komt is:

- Onder de Joden in de bestudeerde landen heerste overwegend grote armoede. Terwijl gemiddeld ongeveer de helft met moeite het hoofd boven water kon houden, was de andere helft redelijk welgesteld. De uitzonderingen hierop waren Duitsland, waar de inkomensverdeling meer gelijkmatig was, en Polen, waar meer dan 90 procent in armoede leefde. In Polen was het echter wel zo dat de weinigen met geld over relatief vrij grote vermogens beschikten.
- Met deze hoge mate van armoede verschilde de Joodse gemeenschap niet veel van de rest van de bevolking. Over het algemeen lijkt de Joodse bevolk-

ing zelfs iets beter af geweest te zijn in Nederland en Hongarije. Uit de belastinggegevens in deze landen blijkt dat relatief veel meer Joden belastingplichtig waren dan niet-Joden. Dit verschil wordt echter grotendeels verklaard door de verregaande urbanisatie van de Joodse bevolking in beide landen.

- Deze urbanisatie is ook een verklarende factor voor het hoge aandeel van financiële activa in de Joodse vermogens. Dit aandeel liep uiteen van 43 procent in Polen tot 71 procent in Nederland. Hoewel er wel gezegd wordt dat het meeste onroerend goed in een aantal steden in het bezit van Joden was, zijn de totale vaste activa in Joodse handen kwantitatief veelal van minder belang dan die in handen van de niet-Joodse bevolking. Daar waar het mogelijk was om een vergelijking te maken van de vermogensstructuur per regio, zoals in Nederland, blijkt dat het aandeel van vaste activa in de vermogens van de weinige Joden die op het platteland woonden vaak hoger lag dan van Joden uit de stad.
- De opbouw van de Joodse vermogensportefeuilles wijst veelal in de richting van een grensoverschrijdend beleggingsgedrag. Het aandeel van in vreemde valuta gewaardeerde activa was hoog, terwijl bijvoorbeeld junkbonds, in de meeste gevallen waarin hierover details beschikbaar zijn, geen grote rol speelden. Er bestond echter wel een duidelijk verschil in voorkeur voor bepaalde activa: ondanks de slechte ervaringen met inflatie in Oost-Europa gedurende de jaren twintig koos men in het Oosten juist obligatiebeleggingen en in het Westen voornamelijk beleggen in aandelen.
- In de beschouwde vermogens blijken tegoeden bij buitenlandse banken, goud en contant geld oververtegenwoordigd te zijn. Een reden hiervoor kan zijn dat deze activa vaak als instrument voor belastingontduiking gebruikt worden.
- Er waren duidelijke verschillen in de voorkeursbestemming voor vluchtkapitaal. In Nederland waren dit de Verenigde Staten; in Frankrijk waren het Zwitserland en de Verenigde Staten, met zo nu en dan Noord-Afrika als tussenstation; in Oostenrijk waren het Zwitserland en Frankrijk, maar ook werden activa hiervandaan redelijk vaak in Praag veiliggesteld. Dit laatste gebeurde veelal in samenhang met beleggingen in onroerend goed; in Hongarije was het Zwitserland; en in Polen waren het de Verenigde Staten en Zwitserland. Groot-Brittannië was een kleine derde in de reeks genoemde bestemmingen, hoewel kantoren van Britse banken regelmatig als tussenpersonen en tijdelijke bewaarplaatsen fungeerden.
- In totaal waren in de beschouwde landen ruim 3,6 miljoen Joden direct slachtoffer van het Nazi-regime. Het staat buiten twijfel dat een aanzienlijk

aantal van de vermogenden onder deze slachtoffers de mogelijkheid bezat zijn vermogen veilig te stellen en zulks waarschijnlijk ook heeft gedaan.

- In de zes beschouwde landen overleefde 25 tot 88 procent van de Joden de oorlog niet. In Polen kwam 88 procent of bijna 3 miljoen mensen om het leven; in Nederland kwam 74 procent, ofwel 104.000 mensen om het leven; in Hongarije (in vooroorlogse hoedanigheid) kwam 57 procent, ofwel bijna 300.000 mensen om het leven; in Oostenrijk kwam 30 procent, ofwel meer dan 65.000 mensen om het leven; in Duitsland kwam 30 procent, ofwel 165.000 mensen om het leven; en in Frankrijk kwam 25 procent, ofwel 76.000 mensen, om het leven.